

Розділ 3

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ РОЗВІДОК

УДК 316.77

Жовнір, А. (2020). Протиріччя розвитку електронної освіти в освітньо-комунікативному просторі сучасного суспільства. *Соціологічні студії*, 1 (16), 40–45.

DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2020-01-40-45>

Протиріччя розвитку електронної освіти в освітньо-комунікативному просторі сучасного суспільства

Аліна Жовнір –
старший викладач кафедри
прикладної соціології та соціальних
комунікацій, Харківський
національний університет
імені В. Н. Каразіна,
Харків, Україна

Alina Zhovnir –
Senior Lecturer, Applied Sociology
and Social Communications
Department, V. N. Karazin
Kharkiv National University,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: a.zhovnir@karazin.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5064-3635>

DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2020-01-40-45>

Received: May, 2020
1st Revision: June, 2020
Accepted: June, 2020

У статті висвітлено протиріччя та ускладненості розвитку електронної освіти в сучасному освітньо-комунікативному просторі. Представлено розгляд електронної освіти як нової освітньої парадигми XXI ст. Мета статті – огляд та висвітлення ключових форм, завдань, переваг і недоліків електронної освіти як освітньо-комунікативного простору. На основі аналізу наукової літератури запропоновано класифікації й типології електронної освіти за різними критеріями: за ступенем залучення навчальної діяльності до електронного освітнього середовища, за критерієм часу та інституційної регламентації. У роботі наведено функції електронної освіти як соціального інституту, переваги й недоліки цієї освітньої моделі. Неоднозначність оцінок та невизначеність думок стосовно електронної освіти приводить до висновку про, з одного боку, відносну новизну цього феномену в українському освітньому просторі, а з іншого – значні перспективи подальших досліджень і необхідність системного та комплексного вивчення.

Ключові слова: електронна освіта, комунікативний простір, дистанційна освіта, електронізація освіти, віртуалізація.

Zhovnir Alina. Contradictions in the E-Learning Development in the Educational and Communicative Space of Modern Society. The article is devoted to highlighting the contradictions and complexities of the e-learning development in the modern educational and communicative space. The article presents the consideration of e-learning as a new educational paradigm of the XXI century. The aim of the article was to highlight the contradictions in the development of e-learning in the educational and communicative space of modern society based on the analysis of its key forms, tasks, advantages and disadvantages. Based on the analysis of scientific literature, the author proposed classifications and typologies of e-learning based on various criteria: the degree of involvement of educational activities into the e-learning environment, the criterion of time and institutional regulation. The following forms were identified and considered: full cycle e-learning, hybrid education, fragmentary e-learning, «mobile learning», «rapid learning», synchronous and asynchronous e-learning, formal, non-formal and informal education. The article presents the functions of e-learning as a social institution, the advantages and disadvantages of this educational model. Among the key advantages are the following: interactivity, accessibility, flexibility, efficiency and dynamism. The main disadvantages are: technical obstacles, problems of socialization and self-motivation, issues of information security and academic dishonesty, regulatory and legal support of e-learning and others. The ambiguity of assessments and uncertainty of opinions regarding e-learning leads to the conclusion that, on the one hand, the relative novelty of this phenomenon in the Ukrainian educational space, and on the other – significant prospects for further research and the need for systematic and comprehensive study.

Key words: e-learning, communicative space, distance education, electronization of education, virtualization.

Жовнир Алина. Противоречия развития электронного образования в образовательно-коммуникативном пространстве современного общества. В статье рассматривается электронное образование как новая образовательная парадигма XXI в. Цель работы – обзор и освещение ключевых форм, задач, преимуществ и недостатков электронного образования. На основе анализа научной литературы предлагаются классификации и типологии электронного образования на основе различных критериев: по степени включения учебной деятельности в электронную образовательную среду, по критерию времени и институциональной регламентации. В статье приводятся функции электронного образования как социального института, преимущества и недостатки этой образовательной модели. Неоднозначность оценок и неопределенность мнений относительно электронного образования наталкивает на вывод об, с одной стороны, относительной новизне этого феномена в украинском образовательном пространстве, а с другой – о значительных перспективах исследований и необходимости системного и комплексного изучения.

Ключевые слова: электронное образование, коммуникативное пространство, дистанционное образование, электронизация образования, виртуализация.

Постановка проблеми. Значні трансформації, які сьогодні відбуваються у зв'язку з активним поширенням та розвитком Інтернет-технологій, чинять активний вплив на функціонування ключових сфер суспільної діяльності. Так, глобальні тенденції інтернетизації, віртуалізації й технологізації спричинили появу нових форм соціальних практик, соціальної взаємодії та комунікації. Розвиток електронної освіти як продукту цифрової епохи сьогодні викликає бурхливі дискусії й неоднозначні оцінки, а іноді й сумніви з боку як вітчизняної, так і міжнародної академічної спільноти. Але сьогодні, у часи настання глобальних проблем сучасності й вимушених змін із боку всієї глобальної спільноти у зв'язку з пандемією COVID-19, консолідації зусиль і впровадження необхідних, іноді недобровільних заходів змушує замислитися, порівняти, провести критичний аналіз ефективності, перспектив, наслідків, можливостей і загроз розвитку електронної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різних аспектів електронної освіти та її розвитку розкрито в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Серед зарубіжних дослідників можемо виокремити цілу плеяду науковців, які займалися вивченням питань особливостей, можливостей і перспектив розвитку електронної освіти. Так, наприклад, у статті Фоломєєва М. А. (2017) указано таких дослідників, як Дж. Маккуейд, Дж. Левенталь, Ф. Четвінд, К. Доббін, К. Вудлі, К. Мередіт, В.Дж. Хассон, Е. Полат, Х. Беккер, Р. Бергер, Д. Ріель, В. Бленк, Д. Брител та ін.

Аналізу різних форм електронної освіти стосуються роботи К. Л. Бугайчука (2016), Я. Б. Сікори (2016), А. Симонової (2016). Переваги та можливості електронної освіти висвітлено в працях І. Цідило (2011), О. Мамон (2014), а завдання й проблеми розвитку електронної освіти розглядали С. Г. Кравець (2016), І. А. Болкунов (2016), А. Г. Сергєєв (2012).

Мета статті – висвітлення суперечностей розвитку електронної освіти в освітньо-комунікативному просторі сучасного суспільства на основі аналізу її ключових форм, завдань, переваг і недоліків.

Виклад основного матеріалу. Множинність визначень, інтерпретацій та трактувань поняття електронної освіти пов'язують, передусім, з існуванням різних форм і класифікацій цього феномену. Так, наприклад, у науковій літературі ми можемо спостерігати різні критерії типологізації електронної освіти. За ступенем залучення навчальної діяльності до електронного освітнього середовища виділяють:

- електронну освіту повного циклу, що передбачає повне включення освітнього процесу до віртуального простору, навчальну діяльність, опосередковану інформаційно-комп'ютерними технологіями; навчання не вимагає від суб'єктів освітньої діяльності перебування в єдиному фізичному просторі;

- змішану, або гібридну, освіту, котра пропонує поєднання традиційного аудиторного навчання й навчання з використанням цифрових та електронних технологій. Саме ця форма не викликає однастайних оцінок, оскільки немає єдиної думки стосовно збалансованого поєднання й співвідношення дистанційної та безпосередньої взаємодії й це поєднання залежить від багатьох факторів, таких як напрям підготовки, курс навчання, результати та критерії оволодіння знаннями, навичками й компетенціями;

- фрагментарну електронну освіту – це форма організації освітнього процесу, що має на увазі проведення занять переважно в аудиторії, а цифрові технології слугують для поглиблення або

доповнення вивчення матеріалу. Від попередньої форми фрагментарна освіта відрізняється постановкою мети й часом, який дається на виконання завдань за допомогою цифрових технологій. До цієї форми належать використання смарт-дошок, відеосупровід виконання тих чи інших завдань, застосування гаджетів й ін. Одним із яскравих прикладів фрагментарної електронної освіти є методика «перевернутого заняття», коли учень отримує матеріал до заняття, опрацьовує його самостійно вдома, а в аудиторії відбувається його обговорення та прикладне закріплення (Сікора, 2016; Бугайчук, 2016).

Заслужують на увагу ще дві форми, які виділяють сучасні дослідники й експерти в галузі віртуальних освітніх технологій. Це – «мобільна освіта» (mobile learning) та «швидка освіта» (rapid learning). Швидка освіта спирається на використання короткострокових освітніх електронних ресурсів, які, зазвичай, розкривають конкретний аспект проблематики (прикладами можуть слугувати відеоролики або серія фотографій). Мобільна освіта передбачає використання різних мобільних додатків навчальної спрямованості.

Важливо відзначити, що за критерієм часу вчені говорять про дві форми електронної освіти:

- асинхронну електронну освіту, коли взаємодія суб'єктів освітньої діяльності відбувається не в режимі реального часу, а зворотний зв'язок отримується через певний проміжок часу. Прикладами асинхронної електронної освіти є онлайн-курси, перегляд майстер-класів, використання електронної пошти тощо;

- синхронну електронну освіту, що передбачає комунікацію в реальному часі. Так, до синхронної електронної освіти відносять вебінари, відеочати тощо.

За критерієм інституційної регламентації електронна освіта може бути:

- формальною, коли послуги електронної освіти надають усталені освітні організації, які мають нормативно-правову регламентацію цих процесів (прикладом можуть слугувати центри або відділи електронної освіти в інститутах чи університетах, які надають централізований доступ до навчального контенту);

- неформальною електронною освітою, коли регламентація освітньої діяльності відбувається на рівні різних систем управління навчання або платформ електронної освіти (наприклад застосування платформ масових онлайн-курсів, перегляд вебінарів, майстер-класів тощо);

- інформальною електронною освітою, коли регламентація освітньої діяльності відбувається на рівні індивіда, котрий займається самостійним когнітивним пошуком навчального контенту (наприклад використання електронних каталогів, архівів, бібліотек, блогінгу, листування у віртуальних спільнотах тощо) (Симонова, 2016).

Підбиваючи підсумки, зауважимо, що на сьогодні існує безліч класифікацій і типологій електронної освіти, що може свідчити лише про відносну новизну цього феномену, зокрема в українському суспільстві, і підвищення інтересу з боку дослідників до нього.

Якщо говорити про функції, які виконує електронна освіта, то треба зазначити, що вони більшою мірою характерні й для інституту освіти в цілому, але все ж таки певна різниця простежується. Так, на основі аналізу наукової літератури ми можемо виокремити такі ключові завдання електронної освіти, як:

- зберігання великих обсягів навчального контенту;
- індивідуалізація та персоніфікація освітнього процесу;
- функція контролю й моніторингу освітньої діяльності;
- надання доступу до навчального контенту;
- організація нових віртуальних спільнот;
- інтенсифікація самостійної діяльності суб'єктів навчального процесу;
- імплементація активних та інтерактивних технік і методик навчання;
- розвиток технічної та технологічної компетентності;
- гуманізація навчальної діяльності;
- оптимізація навчального процесу (Кравець, 2016; Федорчук, 2015).

Зазначимо, що сьогодні в умовах популяризації концепцій «смарт-суспільства», «освіти протягом усього життя», «освіти 3.0», «студентоцентрованого навчання» переваги електронної освіти стають усе більш прозорими. Серед головних переваг можна виокремити:

– стимулювання самостійної роботи суб'єктів освітньої діяльності під час навчання. Електронна освіта – це наслідок становлення якісно іншої освітньої парадигми, яка імплементує тьюторський підхід до навчання. Викладач у цій системі не є єдиним джерелом отримання знань і навичок – він лише координує та направляє самостійні пошуки й здобутки учня, корегує його власні траєкторії, забезпечуючи ефективність засвоєння навчального контенту;

– гнучкість і можливість навчатися, незалежно від місця та часу. Технології електронної освіти надають можливість отримувати освітні послуги, незалежно від географічного розміщення, що свідчить про транснаціональність і глобальність цього феномену, не вимагає обов'язкової фізичної присутності та часової регламентації протягом освітньої діяльності;

– доступність електронної освіти виявляється в тому, що вона надає доступ до освіти різним верствам населення, незалежно від віку, фінансової спроможності, місця проживання, зайнятості тощо;

– можливість створення віртуальних спільнот, які будуть об'єднані за якісно іншими критеріями;

– формування медіаграмотності та підвищення інформаційної культури. Сьогодні однією з проблем вищої освіти є технічна й технологічна неграмотність і компетентісна неготовність учасників освітнього процесу до роботи у віртуальному освітньому середовищі. Електронна освіта інтенсифікує оволодіння інформаційно-комунікативними технологіями й формує культуру роботи в нових інформаційних системах;

– посилення індивідуалізованого та персоніфікованого принципів у навчанні. Електронна освіта надає можливість навчатися відповідно до власного ритму, професійних потреб, інтересів, освітніх цілей, ураховуючи індивідуальні відмінності та особливості;

– надання доступу до великої кількості інформаційних джерел й освітніх ресурсів;

– інтерактивність освітньої діяльності уможливорює перебування учасників навчального процесу в постійній взаємодії, активну співпрацю, навчання один в одного, обмін думками та досвідом, рівноправність суб'єктів і використання різних інтерактивних методик;

– оперативність та динамічність освітнього процесу. В умовах електронної освіти учасники освітнього процесу дуже оперативно можуть отримати будь-які знання й інформацію та зворотний зв'язок, застосовуючи лише власні гаджети або інші пристрої;

– можливість створення власної ідентичності. У процесі освітнього процесу, який опосередкований інформаційно-комп'ютерними технологіями, учасники можуть обирати власні моделі й засоби для самопрезентації, самовираження та формування уявлення інших про себе. Це, зі свого боку, може усувати різні комунікативні бар'єри й упередження, які перешкоджають досягненню ефективності освітнього процесу;

– можливість постійного моніторингу протікання освітнього процесу та документування всіх результатів навчання за допомогою різних серверів і програм;

– електронна освіта є економічно ефективною, тому що учасники освітнього процесу можуть не витрачати кошти на пересування й отримання освітніх послуг. Прикладами слугують відкриті масові онлайн-курси (МООС) або різні платформи електронної освіти, які надають безкоштовний вільний доступ до навчального контенту (Цідило, 2011; Мамон, 2014; Можаяева, 2013).

Так, ми бачимо, що електронна освіта сьогодні стає дуже привабливим і конкурентоспроможним продуктом на ринку освітніх послуг поряд із традиційними моделями отримання знань. Хоча ми повинні розуміти й те, що будь-яка можливість, яку надає електронна освіта, означає також низку перешкод, із якими стикаються суб'єкти освітньої діяльності. Так, звичайно, ми отримали доступ до хаотичних безмежних потоків інформації, але як не загубитись у них, пристосуватися та ефективно застосувати – це дискусійні питання, на які потрібно шукати відповіді. З одного боку, ми прагнемо до максимізації самостійної роботи учасників освітнього процесу. Але знову постає питання щодо формування персональної відповідальності, самодисципліни й підтримки мотивації. Ми говоримо про те, що дистанційність долає просторово-часові кордони, але актуалізує проблематику соціалізації молоді.

Зауважимо, що коли ми говоримо про освіту, яка опосередкована цифровими технологіями, то повинні розуміти, що маємо справу з технічною складовою частиною цього процесу й іноді стаємо залежними заручниками саме від неї, тому технічні перешкоди можуть бути бар'єром використання цієї освітньої можливості. Із цим пов'язана проблема інформаційної нерівності. Так, наприклад, мешканці віддалених від міст і територій і досі не мають доступу до Інтернету, деякі університети не можуть надати гідне матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, а значна частина населення не має фінансової спроможності для того, щоб придбати комп'ютерні пристрої й гаджети. Це питання інфраструктури та належного фінансування, які потрібно вирішувати на державному рівні.

Крім того, ми повинні розуміти, що зовсім не будь-який навчальний контент можна засвоїти дистанційно, не вимагаючи фізичної присутності та безпосереднього досвіду. Так, наприклад, виникають певні складнощі під час підготовки фахівців у галузі медицини, електроніки, біології, фізики, хімії й інших спеціальностей. Тому електронна освіта має бути максимально адаптованою до різних освітніх програм і відповідних навчальних практик. Потрібно відзначити, що питання адаптації є дуже гострим у контексті електронної освіти, тому що суб'єкти освітньої діяльності мають усталені звички й уявлення про освітній процес, які потребують трансформації в умовах роботи у віртуальному освітньому середовищі. Питання зміни культурних традицій, цінностей і звичок не є нездоланим, але потребує значних зусиль та обґрунтувань, розуміння доцільності й бажання з боку тих, чиє сприйняття намагаються змінити. Усе більш стають затребувані якісні та зрозумілі інструкції, спеціалізовані курси, рекомендації, «дорожні карти» існування й функціонування в умовах віртуальної реальності.

Ураховуючи те, що освіта є одним із ключових соціальних інститутів та агентів соціалізації, відсутність або мінімізація «живої» комунікації між суб'єктами освітньої діяльності може негативно впливати на процеси соціалізації й іноді призводити до таких проблем, як соціальна ізоляція, відчуження, апатія та ін. Не вирішеним досі є питання нормативно-правового забезпечення й регламентації електронної освіти. Відсутність нормативно-правових норм і недосконалість законодавства призводять до великої проблеми визнання результатів навчання, отриманих нетрадиційним шляхом як академічною спільнотою, так і ринком праці.

Нарешті, поява необмеженої кількості неперевіраних інформаційних ресурсів актуалізує питання інформаційної безпеки. В умовах електронної освіти стають необхідними такі навички, як цифрова компетентність, медіавибірковість, критичне мислення, знання в галузі інформаційного права тощо. Деякі кроки зроблено в напрямі подолання академічної недоброчесності. Про це свідчить стаття 42 Закону України «Про освіту» та Закон України «Про інформацію». Але питання впровадження академічної відповідальності й санкцій за ті чи інші порушення у віртуальному освітньому середовищі залишається актуальним і потребує ретельного вдосконалення (Болкунов, 2016; Сергеев, 2012).

Висновки. Отже, ми бачимо, що електронна освіта, незважаючи на її значущі переваги й можливості, які вона надає суб'єктам освітньої діяльності для успішного функціонування та задоволення освітніх потреб в умовах глобальних тенденцій комп'ютеризації, інтернетизації й віртуалізації освіти, створює низку перешкод і недоліків, які не дають змоги робити висновки щодо ефективності й доцільності повсюдного та масового впровадження й поширення цієї освітньої парадигми в український освітній простір.

Джерела та література

1. Болкунов, И. А. (2016). Электронное обучение: проблемы, перспективы, задачи. *Таврический научный обозреватель*. 11(16), 128–132.
2. Бугайчук, К. Л. (2016). Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 54 (4), 1–18.
3. Кравець, С. Г. (2016). *Функції дистанційного навчання у системі професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників*/Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України; Українська інж.-пед. академія, 21–24.
4. Мамон, О. (2014). Тенденції розвитку електронної освіти та ефективність упровадження E-learning у традиційну освіту. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2, 302–307.

5. Можаяева, Г. (2013). Электронное обучение в вузе: современные тенденции развития. *Гуманитарная информатика*. 7, 126–138.
6. Сергеев, А. (2012). *Введение в электронное обучение*: монография. Владимир: Изд-во ВлГУ, 182 с.
7. Симонова, А. (2016). U-Learning – повсеместное электронное обучение в XXI веке: на пути к коннективизму и смарт-образованию. I Международная научная конференция в рамках IV Международного научно-образовательного форума «Человек, семья и общество: история и перспективы развития». «Информатизация образования и методика электронного обучения»: сборник материалов. Красноярск: Сибирский федеральный ун-т.
8. Сікора, Я. (2016). Реалізація змішаного навчання у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2, 236–239.
9. Федорчук, М. В. (2015). Сутність і стан упровадження електронної освіти в Україні. *Право і Безпека*. 4, 61–66.
10. Фоломеев, М. А. (2017). Оцінка рівня впровадження електронного навчання в українських ВНЗ шляхом аналізу їх веб-ресурсів: теоретичні аспекти соціологічного аналізу. *Український соціум*. 2, 45–59.
11. Цідило, І. (2011). E-learning: понятійно-категорійний аналіз. *Молодь і ринок*. 12, 25–28.

References

1. Bolkunov, I. A. (2016). E-learning: problems, prospects, tasks. *Tauride scientific observer*, 11(16), 128–132.
2. Bugaychuk, K. L. (2016). Blended learning: theoretical analysis and implementation strategy in the educational process of higher educational institutions. *Information technology and training tools*, 54(4), 1–18.
3. Fedorchuk, M. V. (2015). The essence and state of implementation of e-learning in Ukraine. *Law and Security*, 4, 61–66.
4. Folomeev, M. A. (2017). Assessment of the level of implementation of e-learning in Ukrainian universities by analyzing their web resources: theoretical aspects of sociological analysis. *Ukrainian society*, 2, 45–59.
5. Kravets, S. G. (2016). *Functions of distance learning in the vocational training system of future skilled workers*. Institute of Vocational Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, 21–24.
6. Mamon, O. (2014). Trends in the development of e-learning and the effectiveness of the introduction of E-learning in traditional education. *Scientific Bulletin of Melitopol State Pedagogical University. Pedagogy*, 2, 302–307.
7. Mozhaeva, G. (2013). E-learning in university: modern development trends. *Humanitarian informatics*, 7, 126–138.
8. Sergeev, A. (2012). *Introduction to e-learning*: a monograph. Vladimir: Publishing House of VLSU, 182 p.
9. Sikora, J. (2016). Implementation of blended learning in higher education. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social work*, 2, 236–239.
10. Simonova, A. (2016). U-Learning – Local Electronic Learning in the XXI Century: on the Way to Connectivism and Smart Education. I International Scientific Conference in the framework of the IV International Scientific and Educational Forum «Man, Family and Society: History and Prospects of Development». «Computerization of Education and e-Learning Methodology», a collection of materials. Krasnoyarsk: Siberian Federal University.
11. Tsidilo, I. (2011). E-learning: conceptual and categorical analysis. *Youth and the market*, 12, 25–28.